

Europa judecătorilor. Realitate sau deziderat?

Europe of Judges. Reality or aspiration?

L'Europe des juges. Réalité ou aspiration?

Judecător **Octavia SPINEANU-MATEI***
Curtea de Justiție a Uniunii Europene
Președinte al Camerei a noua

Abstract

The Faculty of Law of the West University of Timișoara has initiated, in 2023, when Timișoara is the European Capital of Culture, a long-term project that it proposes to the Timișoara community, known for its multi-ethnic and multicultural character: the conference series Judges of Europe. Europe of judges, in which the West University of Timișoara will host as guest lectures current and former judges at the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights. They will discuss topics related to the cohesive power of law, through its international and regional dimension, in the context of an increased risk of fragmentation in Europe. The inaugural lecture of this conference series was delivered on November 11, 2023, by Mrs. Octavia Spineanu-Matei, Judge at the Court of Justice of the European Union, President of the Ninth Chamber, under the title Europe of Judges. Reality or aspiration?

Keywords: *Judges of Europe. Europe of judges; European Court of Human Rights; Court of Justice of the European Union.*

Rezumat

Facultatea de Drept a Universității de Vest din Timișoara a inițiat, în anul 2023, în care Timișoara este Capitală Europeană a Culturii, un proiect pe care îl propune pe termen lung comunității timișorene, cunoscută pentru caracterul său multiethnic și multicultural: seria de conferințe Judecătorii Europei. Europa judecătorilor, în care Universitatea de Vest din Timișoara va găzdui prelegeri care îi vor avea ca invitați pe actuali și foști judecători la Curtea de Justiție a Uniunii Europene și Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Invitații vor discuta teme legate de puterea de coeziune a dreptului, prin dimensiunea sa internațională și regională, în contextul unui risc sporit de fragmentare a Europei. Prelegerea inaugurală a acestei serii de conferințe a fost susținută în 11 noiembrie 2023 de către doamna Octavia Spineanu-Matei, judecător la Curtea de Justiție a Uniunii Europene, Președinte al Camerei a noua, sub titlul Europa judecătorilor. Realitate sau deziderat?

* Octavia.Spineanu-Matei@curia.europa.eu.

Cuvinte-cheie: Judecătorii Europei, Europa judecătorilor; Curtea Europeană a Drepturilor Omului; Curtea de Justiție a Uniunii Europene.

Résumé

La Faculté de Droit de l'Université de l'Ouest de Timișoara vient de lancer, en 2023, alors que Timișoara est la Capitale européenne de la culture, un projet à long terme qu'elle propose à la communauté de Timișoara, connue pour son caractère multiethnique et multiculturel: le Série de conférences Les juges d'Europe. L'Europe des juges, au cours de laquelle l'Université de l'Ouest de Timișoara organisera des conférences auxquelles participeront des juges actuels et anciens de la Cour de justice de l'Union européenne et de la Cour européenne des droits de l'homme. Les invités discuteront des sujets liés au pouvoir de cohésion du droit, à travers sa dimension internationale et régionale, dans le contexte d'un risque accru de fragmentation de l'Europe. La conférence inaugurale de ce cycle a été soutenue le 11 novembre 2023 par Mme Octavia Spineanu-Matei, juge à la Cour de justice de l'Union européenne, présidente de la neuvième chambre, sous le titre L'Europe des juges. Réalité ou aspiration?

Mots-clés: Les juges d'Europe. L'Europe des juges; Cour européenne des droits de l'homme; Cour de justice de l'Union européenne.

I. „Europa judecătorilor” este titlul unei cărți admirabile, scrise de Robert Lecourt și publicate pentru prima oară în anul 1976¹. Robert Lecourt a fost judecător al Curții de Justiție a Comunităților Europene începând cu anul 1962 și președintele acestei instanțe timp de nouă ani, din 1967 până la finele mandatului său, în 1976.

Profesorul Jacques Ziller remarca, într-un articol intitulat „Rolul judecătorilor în construcția Europei”², că un paradox al istoriei a făcut ca președintele Franței, Charles de Gaulle, a cărui ostilitate față de supranaționalism era notorie, să-l desemneze ca judecător la Curtea de Justiție pe Robert Lecourt, cel care avea să contribuie decisiv la crearea bazelor jurisprudenței referitoare la efectul direct al dreptului comunitar – cum se numea la acea vreme – și la supremația acestuia, prin hotărârile pronunțate în cauzele *van Gend en Loos* (5 februarie 1963, 26/62) și *Costa c. Enel* (15 iulie 1964, 6/64).

Astfel, prin hotărârea *van Gend en Loos*, Curtea a recunoscut pentru prima dată efectul direct al unei dispoziții din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene, art. 12, care interzicea statelor să introducă noi drepturi vamale sau noi taxe cu efect echivalent și să le majoreze pe cele existente. Această hotărâre a dat prilejul Curții să afirme vocația dreptului comunitar, sub rezerva caracterului clar, precis și necondiționat al normei, să confere drepturi care intră în mod direct în patrimoniul juridic al particularilor. Potrivit hotărârii Curții, aceste drepturi iau naștere nu numai atunci când sunt acordate explicit prin

¹ R. Lecourt, *L'Europe des Juges*, Bruxelles, Etablissement Emile Bruylant, 1976.

² J. Ziller, *Federalismi.it, Rivista di diritto pubblico italiano, comparato, europeo*, nr. 16/ 2018, p. 4.

tratat, ci și ca urmare a unor obligații pe care tratatul le impune într-un mod bine definit atât particularilor, cât și statelor membre și instituțiilor comunitare.

Hotărârea pronunțată în cauza *Costa c. ENEL* este celebră prin aceea că a consacrat pe cale jurisprudențială ceea ce astăzi numim supremația – sau primatul, prevalența ori prioritatea de aplicare a – dreptului Uniunii Europene³. Acest principiu, care nu a fost formal enunțat în niciunul dintre tratatele originare, a fost dedus de Curte, pe baza unei interpretări teleologice în hotărârea sa din 15 iulie 1964. În motivarea acestei hotărâri, Curtea a arătat că supremației „dreptului născut din tratat⁴ nu i s-ar putea opune [...] în considerarea naturii sale specifice originale [...] un text intern, indiferent de natura acestuia”. Spre deosebire de tratatele internaționale obișnuite, spune Curtea, Tratatul CEE a instituit o ordine juridică proprie, integrată în sistemul juridic al statelor membre în momentul intrării sale în vigoare și care este obligatorie pentru instanțele acestora. Forța executivă a dreptului comunitar nu poate varia de la un stat la altul, în funcție de legile interne ulterioare și nici nu poate da naștere unei discriminări interzise prin art. 7 din Tratatul de instituire a CEE.

Revenind la cartea care a inspirat titlul acestei conferințe, așa cum spune autorul chiar în dedicația adresată nepoților săi, ea reprezintă o mărturie a primilor pași ai unei *Europe judiciare*, care nu s-a realizat dintr-o dată și nici peste tot cu aceeași viteză.

Analizând selectiv o jurisprudență întinsă pe parcursul a mai bine de 20 de ani, în care s-au pronunțat 1384 de hotărâri, autorul demonstrează rolul crucial pe care l-au avut judecătorii la crearea acestei noi Europe. Ne referim desigur la noua Europă nu în sensul de continent, ci de uniune a câtorva state situate în acest spațiu geografic care au dorit ca, renunțând la o parte din suveranitate, să-și unească într-o anumită măsură forțele și destinele.

Prin instituirea Comunității Europene se pusese, așadar, bazele unei lumi noi, unei comunități de state în care libertatea urma să fie regula: libertatea persoanelor de a circula liber, de a se stabili, de a lucra și de a face schimb de produse. Pentru a putea funcționa, o astfel de lume avea nevoie de un drept propriu, original, care să treacă frontierele, să se impună tuturor statelor membre, și să transcende legile proprii fiecăruia dintre ele. Or, pentru asigurarea unei atare aplicări a acestui drept nou, era nevoie de judecători cărora să li se confere această putere și care să și-o exercite cu competență, curaj și, mai ales, în deplină independență⁵.

Cine au fost acești judecători ai Europei? Au fost, pe de o parte, judecătorii nou-creați Curții de Justiție, care și-a început activitatea la Luxemburg în anul 1952, iar, pe de altă parte, judecătorii naționali ai statelor membre, fiecare judecător național devenind, în același timp, judecător comunitar.

³ Pentru opțiunea terminologică, a se vedea O. Spineanu-Matei, *Principiul supremației dreptului Uniunii Europene*, în V. Stoica (coord.), *CJUE și CCR – identități în dialog*, Editura Universul Juridic, București, 2022, p. 395.

⁴ Cu referire la Tratatul de instituire a CEE (Tratatul de la Roma), semnat la Roma la 25 martie 1957, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1958.

⁵ R. Lecourt, *op. cit.*, pp. 7-8.

Am să fac acum un arc peste timp, pentru a încerca să arăt că Uniunea Europeană, ale cărei fundamente s-au pus cu mai bine de 70 de ani în urmă, continuă să fie, sper, una a judecătorilor și că, pentru a dăinui, ea trebuie să rămână astfel.

Cu o Uniune având în prezent 27 de state membre, totalizând circa 448,4 milioane de cetățeni⁶, cu modificări succesive ale Tratatelor – ultima reformă instituțională majoră și lărgire a competențelor având loc prin Tratatul de la Lisabona, care a conferit totodată Cartei drepturilor fundamentale aceeași valoare cu a tratatelor –, cu o multitudine de acte normative noi și de modificări legislative, provocările în interpretarea și aplicarea dreptului Uniunii nu sunt astăzi, în niciun caz, mai puține sau mai lipsite de dificultate decât cele de la începuturi.

În prezent, Curtea de Justiție a Uniunii Europene, ca instituție, este alcătuită din două jurisdicții distincte: Curtea de Justiție și Tribunalul.

Ca jurisdicție de prim grad, Tribunalul soluționează:

- acțiunile în anulare introduse de persoane fizice sau juridice împotriva actelor instituțiilor, organelor, oficiilor sau agențiilor Uniunii Europene (respectiv ale căror destinatare sunt sau care le privesc în mod direct și individual, precum și împotriva actelor normative care îi privesc direct și care nu presupun măsuri de executare) sau împotriva abținerii de a acționa a acestor instituții, organe, oficii sau agenții;

- acțiunile introduse de statele membre împotriva Comisiei sau împotriva Consiliului [cu privire la actele adoptate în domeniul ajutoarelor de stat, la măsurile de protecție comercială („dumping”) și la actele prin care Consiliul exercită competențe de executare];

- acțiunile prin care se urmărește obținerea unor despăgubiri pentru prejudiciile cauzate de instituțiile, de organele, de oficiile ori de agențiile Uniunii Europene sau de agenții acestora;

- acțiunile care se întemeiază pe contracte încheiate de Uniunea Europeană în care se prevede în mod expres competența Tribunalului;

- acțiunile în domeniul proprietății intelectuale îndreptate împotriva Oficiului Uniunii Europene pentru Proprietate Intelectuală (EUIPO) și împotriva Oficiului Comunitar pentru Soiuri de Plante (OCSP);

- litigiile între instituțiile Uniunii Europene și personalul acestora privind raporturile de muncă, precum și sistemul de asigurări sociale.

Deciziile Tribunalului pot fi atacate în termen de două luni cu recurs, limitat la chestiuni de drept, la Curtea de Justiție.

Curtea de Justiție, ca instanță de control judiciar, judecă, așadar, recursurile declarate împotriva hotărârilor date de Tribunal, iar în primă și ultimă instanță soluționează:

- cererile de pronunțare a unei hotărâri preliminare adresate de instanțele statelor membre;

- acțiunile introduse fie de Comisie, fie de către un stat membru în constatarea neîndeplinirii obligațiilor ce revin statelor membre în temeiul dreptului Uniunii;

⁶ Eurostat – https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_GIND__custom_7127262/default/table.

- acțiunile în anulare introduse de un stat membru împotriva Parlamentului European și/sau împotriva Consiliului (cu excepția actelor acestuia din urmă în materie de ajutoare de stat, dumping sau competențe de executare) sau pe cele introduse de o instituție a Uniunii împotriva unei alte instituții;

- acțiunile în constatarea abținerii de a acționa. Această competență este împărțită între Curtea de Justiție și Tribunal conform aceluiași criterii precum acțiunea în anulare.

Fiecare tip de contencios din cele anterior menționate ridică probleme de drept interesante, dar timpul alocat nu mi-ar permite să ilustrez această afirmație cu exemple care să le cuprindă pe toate.

Mă voi limita, așadar, la câteva hotărâri care pun în evidență varietatea și dificultatea sau caracterul delicat al cauzelor soluționate în ultima perioadă de către Curtea de Justiție și, mai ales, rolul de instanță constituțională jucat de aceasta, cu toate că încercarea adoptării unei Constituții la nivelul Uniunii nu a fost încununată de succes.

În exercitarea atribuțiilor sale de interpretare a dreptului Uniunii și de a apreciere a validității normelor de drept derivat, Curtea a fost chemată în mai multe rânduri să răspundă unor întrebări care reclamau punerea în balanță a necesității de a proteja *drepturi fundamentale* și limitările inevitabile ale exercițiului acestor drepturi.

1. *Religia* a constituit și continuă să constituie un subiect delicat în multe societăți, dacă nu chiar sursă de conflicte sau de războaie. Libertatea persoanei de a-și alege, de a-și schimba și de a-și manifesta religia este consacrată în art. 10 al Cartei drepturilor fundamentale, articol care garantează deopotrivă libertatea de gândire și de conștiință.

Libertatea religioasă s-a aflat în centrul dezbaterilor în *cauzele WABE și MH Müller Handel (15 iulie 2021, C-804/18 și C-341/19)*, având la bază mai multe litigii purtate în Germania cu privire la sancționarea disciplinară a unor angajate pentru purtarea la locul de muncă a vălului islamic. Instanțele germane s-au adresat Curții solicitând interpretarea Directivei 2000/78⁷, pentru a stabili, în esență, dacă o normă internă a unei întreprinderi care interzice lucrătorilor purtarea oricărui semn vizibil care exprimă convingeri politice, filozofice sau religioase la locul de muncă constituie o discriminare, directă sau indirectă, pe motive de apartenență religioasă sau convingeri.

Curtea a reținut incidența art. 10 din Cartă și a stabilit că, în măsura în care interzicerea unor atare semne și vestimentații este de aplicabilitate generală și nediferențiată – în aplicarea normelor în discuție se dispusese înlăturarea din portul angajaților și a semnelui crucii –, aceasta nu constituie o discriminare directă pe motive de apartenență religioasă sau convingeri. Cu toate acestea, în măsura în care o astfel de normă afectează, statistic vorbind, aproape în mod exclusiv lucrătoarele care poartă văl din cauza credinței lor musulmane, norma în discuție este susceptibilă de a constitui o diferență de tratament bazată indirect pe motive de apartenență religioasă. Totuși, o astfel de discriminare

⁷ Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă (JO 2000, L 303, p. 16).

indirectă poate fi justificată de voința angajatorului de a respecta o politică de neutralitate filozofică și religioasă față de clienții sau utilizatorii săi, sub rezerva anumitor condiții.

În primul rând, această politică trebuie să răspundă unei nevoi reale a acestui angajator, a cărei probă revine în sarcina acestuia, luând în considerare printre altele așteptările legitime ale clienților sau utilizatorilor, precum și consecințele defavorabile pe care le-ar suferi angajatorul în absența unei astfel de politici, ținând seama de natura activităților sale sau de contextul în care se înscriu acestea.

În al doilea rând, această diferență de tratament trebuie să fie în măsură să asigure buna aplicare a acestei politici de neutralitate, ceea ce presupune ca ea să fie urmărită în mod coerent și sistematic.

În al treilea rând, această interdicție trebuie limitată la strictul necesar în raport cu amploarea și cu gravitatea reale ale consecințelor defavorabile pe care angajatorul intenționează să le evite printr-o asemenea interdicție.

Tot o chestiune de convingere religioasă a privit și litigiul care a generat întrebarea preliminară din cauza *Centraal Israëlitisch Consistorie van België și alții (17 decembrie 2020, C-336/19)*. Sesizarea a provenit de la Curtea Constituțională din Belgia, ca urmare a adoptării de către Regiunea Flamandă a unui decret prin care se interzicea sacrificarea animalelor fără asomare și se prevedea pentru sacrificările religioase utilizarea unei asomări reversibile care nu putea conduce la moartea animalului⁸.

Această cauză reclama punerea în balanță a două valori deopotrivă protejate de dreptul Uniunii: libertatea de religie, garantată la art. 10 din Cartă, și bunăstarea animalelor, enunțată la art. 13 TFUE cu titlul de cerință de care statele membre și Uniunea trebuie să țină seama la elaborarea și punerea în aplicare a politicilor Uniunii.

În acest context, Curtea de Justiție a amintit că sacrificarea religioasă ține de libertatea de manifestare a religiei, motiv pentru care impunerea unei asomări reversibile, contrare preceptelor religioase ale credincioșilor evrei și musulmani, constituie o limitare a exercitării dreptului la libertatea acestor credincioși de a-și manifesta religia. Această limitare este însă prevăzută de lege și respectă conținutul esențial al art. 10 din Cartă, în măsura în care sacrificarea religioasă a animalelor nu este interzisă ca atare. Mai mult decât atât, ingerința în exercițiul unui drept fundamental răspunde unui obiectiv de interes general, recunoscut de Uniune, și anume bunăstarea animalelor. Curtea a mai constatat că legiuitorul flamand s-a înscris într-un context social și normativ în evoluție, care se caracterizează printr-o sensibilizare în creștere față de această problematică și, prin urmare, regulamentul

⁸ Potrivit legiuitorului flamand, întrucât procedeul de asomare reversibilă nu cauzează moartea animalului, acesta ar fi conform cu cerințele religioase în materie de sacrificare. În schimb, reclamantii din litigiul principal considerau că respectivul decret priva credincioșii evrei și musulmani de posibilitatea de a practica religia, nepermițându-le să își procure carnea provenită de la animale sacrificate în conformitate cu preceptele lor religioase, în măsura în care aceste perceptive s-ar opune tehnicii asomării reversibile. Prin urmare, aceștia solicitau instanței de trimitere anularea respectivului decret pentru motivul că ar aduce atingere libertății de religie garantată de art. 10 din Cartă, dar și de Regulamentul (CE) nr. 1099/2009 al Consiliului din 24 septembrie 2009 privind protecția animalelor în momentul uciderii (JO 2009, L 303, p. 1).

nr. 1099/2009 citit în lumina art. 13 TFUE și a art. 10 alin. (1) din Cartă nu se opune reglementării naționale în discuție.

2. Chestiunile legate de *căsătorie* și de *familie* au fost și sunt, de asemenea, extrem de sensibile și de actuale.

Voi evoca în acest context *cauza Coman (5 iunie 2018, C-673/16)*, în care Curtea s-a pronunțat ca urmare a unei sesizări primite din partea Curții Constituționale a României, singura de până acum având această proveniență. La originea sesizării s-a aflat o situație în care un cetățean român, care este și cetățean al Uniunii, a făcut uz de libertatea sa de circulație, deplasându-se și locuind efectiv într-un alt stat membru. Acolo și-a întemeiat o viață de familie cu un resortisant al unui stat terț, de același sex, de care a devenit legat printr-o căsătorie legal încheiată în statul membru gazdă.

Întrebarea adresată de Curtea Constituțională avea ca punct de plecare, pe de o parte, faptul că în România căsătoria persoanelor de același sex nu este prevăzută de lege și, pe de altă parte, refuzul autorităților de a recunoaște soțului cetățeanului român dreptul de a locui în mod legal în România pe o perioadă mai mare de trei luni, în calitatea sa de membru al familiei acestui cetățean.

Curtea de Justiție a arătat că starea civilă a persoanelor, și prin urmare căsătoria, este o materie care intră în competența statelor membre, iar dreptul Uniunii nu aduce atingere acestei competențe. Statele membre sunt libere să prevadă sau să nu prevadă căsătoria pentru persoane de același sex. Cu toate acestea, domnul Coman, în calitate de cetățean român, beneficiază în temeiul art. 20 alin. (1) TFUE, de statutul de cetățean al Uniunii, care, potrivit unei jurisprudențe constante, are vocația de a fi statutul fundamental al resortisanților statelor membre. Resortisanții care și-au exercitat libertatea de circulație și de ședere într-un alt stat membru decât cel de origine se pot prevala de drepturile aferente acestei calități, în special de cele prevăzute la art. 21 alin. (1) TFUE. Or, drepturile recunoscute acestora includ și pe acela de a duce o viață de familie normală, atât în statul membru gazdă, cât și în statul membru a cărui cetățenie o dețin, beneficiind de prezența membrilor familiei alături de ei. Astfel, Curtea a interpretat articolul menționat în sensul că se opune ca autoritățile competente ale statului membru a cărui cetățenie o deține cetățeanul Uniunii să refuze acordarea unui drept de ședere pe teritoriul acestui stat resortisantului statului terț, pentru motivul că dreptul statului membru nu prevede căsătoria între persoane de același sex.

Curtea a accentuat faptul că obligația unui stat membru de a recunoaște o căsătorie între persoane de același sex – încheiată într-un alt stat membru, conform dreptului acelui stat – operează *exclusiv* în scopul acordării unui drept de ședere derivat unui resortisant al unui stat terț și nu aduce astfel atingere instituției căsătoriei în acest stat, deoarece nu presupune prevederea în dreptul național a căsătoriei între persoane de același sex. Ca atare, nu aduce atingere nici *identității naționale*, pe care Uniunea se obligă să o respecte, conform art. 4 alin. (2) TUE și nici nu amenință ordinea publică.

La rândul său, *cauza Stolichna obshtina, rayon Pancharevo (14 decembrie 2021, C-490/20)* privea o întrebare preliminară adresată de Tribunalul Administrativ din Sofia în contextul unui litigiu în legătură cu refuzul autorităților bulgare de a înregistra nașterea unui

resortisant bulgar care a avut loc în Spania și care a fost atestată printr-un act de naștere eliberat de autoritățile spaniole, în care erau indicate în calitate de părinți, două mame, dintre care una era o resortisantă bulgară.

Ca și în cauza Coman, Curtea și-a fundamentat raționamentul pe necesitatea de a asigura unui cetățean al Uniunii exercițiul util al dreptului de liberă circulație și de ședere pe teritoriul statelor membre, recunoscut de art. 21 TFUE. Reamintind dreptul resortisanților statelor membre la o viață de familie normală, Curtea a decis că autoritățile bulgare, asemenea autorităților oricărui alt stat membru, sunt obligate să recunoască legătura de filiație față de cele două mame, pentru a permite copilului, cetățean bulgar, să exercite fără obstacol, împreună cu fiecare dintre cei doi părinți ai săi, dreptul său de liberă circulație și de ședere pe teritoriul statelor membre, garantat la art. 21 alin. (1) TFUE.

O astfel de obligație în sarcina autorităților publice nu aduce atingere identității naționale în sensul art. 4 alin. (2) TUE și nici nu amenință ordinea publică a acestui stat membru, deoarece nu implică prevederea, în dreptul național, a calității de părinte a unor persoane de același sex sau recunoașterea, în alte scopuri decât exercitarea drepturilor conferite de dreptul Uniunii, a legăturii de filiație dintre respectivul copil și persoanele menționate ca fiind părinții acestuia.

3. Tot legat de chestiunea *identității naționale*, Curtea a recunoscut că relevă de această noțiune protecția *limbii sau a limbilor oficiale* ale statelor membre. Cu toate acestea, o reglementare care impunea oricărei întreprinderi al cărei sediu se afla în regiunea de limbă neerlandeză a Regatului Belgiei să redacteze, sub sancțiunea nulității, în această limbă toate documentele referitoare la raportul de muncă în cazul angajării unui lucrător într-un post cu caracter internațional a fost considerată ca depășind ceea ce este strict necesar pentru atingerea obiectivelor de promovare și stimulare a folosirii limbii neerlandeze (*Hotărârea din 16 aprilie 2013, Las, C-202/11*).

În schimb, refuzul autorităților austriece de recunoaștere a elementelor nobiliare ale unui *nume* dobândit în mod legal, prin adopție, de un cetățean austriac într-un stat membru, motivat de forma republicană de guvernământ, ca parte a identității constituționale a Austriei, constituie o restricție a libertăților de circulație și de ședere recunoscute oricărui cetățean european de art. 21 TFUE care răspunde exigenței proporționalității în raport cu obiectivul constituțional urmărit (*Hotărârea din 22 decembrie 2010, Sayn-Wittgenstein, C-208/09*).

4. Progresul științei aduce cu sine noi provocări, inclusiv de natură juridică, și întrebări preliminare cu un grad înalt de tehnicitate.

Astfel, metodele de modificare genetică au preocupat Curtea în *cauza Confédération paysanne și alții (Mutageneză aleatorie in vitro)* (*hotărârea din 7 februarie 2023, C-688/21*), în care întrebarea a provenit de la Consiliul de Stat din Franța și a vizat mutageneza aleatorie *in vitro*, în contextul Directivei 2001/18⁹, care definește o metodologie comună pentru

⁹ Directiva 2001/18/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 12 martie 2001 privind diseminarea deliberată în mediu a organismelor modificate genetic și de abrogare a Directivei 90/220/CEE a Consiliului (JO 2001, L 106, p. 1).

evaluarea riscurilor pentru mediu asociate diseminării de organisme modificate genetic. Aceasta exclude din sfera sa de aplicare organismele obținute prin tehnici de modificare genetică, utilizate în mod convențional într-un număr de aplicații și a căror siguranță a fost dovedită cu mult timp în urmă, cum ar fi mutageneza. Dacă mutageneza *in vivo* poate fi asimilată unei astfel de tehnici de modificare genetică, Consiliul de Stat se întreba care este soarta mutagenezei *in vitro*.

Curtea a considerat că organismele obținute prin aplicarea unei tehnici/metode de mutageneză care se întemeiază pe aceleași modalități de modificare a materialului genetic al organismului în cauză ca o tehnică/metodă de mutageneză utilizată în mod convențional într-un număr de aplicații și a cărei siguranță a fost dovedită cu mult timp în urmă, dar care diferă de această a doua tehnică/metodă de mutageneză prin *alte caracteristici*, sunt în principiu excluse de la derogarea prevăzută în Directiva 2001/18, cu condiția să se demonstreze că aceste alte caracteristici pot determina modificări ale materialului genetic al acestui organism *diferite*, prin natura lor sau prin ritmul în care se produc, de cele care rezultă din aplicarea celei de a doua tehnici/metode de mutageneză menționate.

5. Protecția de care trebuie să se bucure *datele personale* și interdependența dintre activitatea de colectare și tratare a acestor date și normele de dreptul concurenței au făcut *obiectul cauzei Meta Platforms și alții (Condiții generale de utilizare a unei rețele sociale) (hotărârea din 4 iulie 2023, C-252/21)*.

Meta Platforms Ireland gestionează oferta rețelei sociale online Facebook în Uniune. Prin înregistrarea pe Facebook, utilizatorii acceptă politicile de utilizare a datelor și a modulelor cookie implementate de această societate. Astfel, Meta Platforms Ireland colectează date referitoare la activitățile utilizatorilor, în cadrul și în afara rețelei sociale, și asociază aceste date conturilor Facebook ale utilizatorilor respectivi. Aceste din urmă date, denumite și „off Facebook”, privesc consultarea unor pagini de internet și a unor aplicații terțe precum și utilizarea celorlalte servicii online care aparțin grupului Meta (printre care Instagram și WhatsApp). Astfel colectate, ele permit în special personalizarea mesajelor publicitare destinate utilizatorilor Facebook.

Oficiul Federal al Concurenței din Germania a decis că utilizarea și prelucrarea datelor off Facebook ale utilizatorilor privați fără consimțământul lor, nefiind conformă cu Regulamentul general privind protecția datelor (RGPD)¹⁰, constituia o exploatare abuzivă a poziției dominante a Meta Platforms Ireland pe piața germană a rețelelor sociale online.

Sesizat cu o acțiune împotriva acestei decizii, Tribunalul Regional Superior din Düsseldorf a adresat Curții mai multe întrebări preliminare. Două din ele au privit posibilitatea unei autorități de concurență a unui stat membru de a constata, în cadrul analizei unui abuz de poziție dominantă, în temeiul art. 102 TFUE, că întreprinderea în cauză nu respectă condițiile generale din RGPD cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal, în special

¹⁰ Regulamentul (UE) 2016/679 din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor) (JO 2016, L 119, p. 1).

când aceste condiții sunt supuse unei proceduri de examinare și de către autoritatea de supraveghere principală competentă în baza art. 56 alin. (1) din Regulament.

Curtea a subliniat importanța cooperării loiale dintre autoritățile de supraveghere instituite în temeiul RGPD și autoritățile de concurență și a statuat că o autoritate de concurență a unui stat membru poate constata o încălcare a RGPD, atunci când constatarea respectivă este necesară pentru a stabili existența unui abuz de poziție dominantă.

Împrejurarea că operatorul unei rețele sociale online ocupă o poziție dominantă pe piața rețelelor sociale nu se opune posibilității ca utilizatorii acesteia să își dea în mod valabil consimțământul, în sensul RGPD, pentru prelucrarea datelor lor cu caracter personal, efectuată de acest operator. Cu toate acestea, având în vedere că o astfel de poziție poate afecta libertatea de alegere a acestor utilizatori și poate crea un dezechilibru vădit între aceștia și operator, ea constituie un element important pentru a stabili dacă, într-adevăr, consimțământul a fost dat în mod valabil și în special în mod liber.

Cum datele colectate de Meta Platforms Ireland pot să privească date sensibile privind originea rasială sau etnică, opiniile politice, convingerile religioase sau orientarea sexuală, a căror prelucrare este în principiu interzisă, Curtea a constatat că simplul fapt că un utilizator consultă site-uri internet sau aplicații care pot divulga asemenea informații nu înseamnă nicidecum că acesta face publice în mod manifest datele sale, în sensul RGPD.

6. Mă voi referi acum la cele două hotărâri ale Plenului Curții, pronunțate *la 16 februarie 2022, Ungaria/Parlamentul și Consiliul (C-156/21)* și respectiv *Polonia/Parlamentul și Consiliul (C-157/21)*.

Curtea a fost sesizată cu două acțiuni introduse de Ungaria și de Polonia pentru anularea Regulamentului 2020/2092¹¹, prin care s-a instituit așa-numitul „mecanism de condiționalitate” orizontală. Acest mecanism supune beneficiul finanțărilor din bugetul Uniunii condiției de respectare de către un stat membru a principiilor *statului de drept*.

Cele două state reclamante au susținut că nu există în Tratatul Uniunii Europene (TUE și TFUE) un temei juridic adecvat pentru adoptarea actului atacat și că, procedând astfel, legiuitorul Uniunii a eludat procedura de constatare a existenței unui risc clar de încălcare a valorilor pe care se fundamentează Uniunea sau a unei încălcări grave și persistente a acestor valori, prevăzută la art. 7 TUE¹².

Prin hotărârea pronunțată, Curtea a amintit că respectarea de către statele membre a valorilor comune pe care se întemeiază Uniunea, care au fost identificate și sunt împărtășite de acestea și care definesc identitatea însăși a Uniunii, ca ordine juridică comună acestor

¹¹ Regulamentul (UE, Euratom) 2020/2092 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 decembrie 2020 privind un regim general de condiționalitate pentru protecția bugetului Uniunii (JO 2020, L 4331, p. 1).

¹² Propunerea motivată a unei treimi din statele membre, a Parlamentului European sau a Comisiei și cu aprobarea Parlamentului European, Consiliul hotărând cu majoritate de 4/5 poate constata existența unui risc clar de încălcare gravă a valorilor Uniunii (art. 2 TUE: demnitate umană, libertate, democrație, egalitate, stat de drept, respectarea drepturilor omului, inclusiv minorității) (recomandări). Consiliul European hotărând în unanimitate la propunerea unei treimi din statele membre sau a Comisiei Europene și cu aprobarea Parlamentului European, poate să constate existența unei încălcări grave și persistente a valorilor art. 2 TUE (suspendarea anumitor drepturi care revin statului membru).

state, printre care statul de drept și solidaritatea, justifică încrederea reciprocă între aceste state. Întrucât această respectare constituie astfel o condiție pentru exercitarea tuturor drepturilor care decurg din aplicarea tratatelor unui stat membru, Uniunea trebuie să fie în măsură, în limitele atribuțiilor sale, să apere aceste valori.

Respectarea acestor valori nu poate fi redusă la o obligație impusă unui stat în vederea aderării la Uniune și pe care acesta ar putea să o încalce după aderarea sa. Buna gestiune financiară a bugetului Uniunii și interesele financiare ale acesteia pot fi grav compromise prin încălcări ale principiilor statului de drept săvârșite într-un stat membru.

Prin cele două hotărâri pronunțate în aceeași zi, Curtea a constatat că procedura instituită prin regulament nu o eludează pe cea a art. 7 TUE, cele două urmărind scopuri distincte și respectă limitele competențelor atribuite Uniunii.

7. Rămânând în sfera protecției *intereselor financiare ale Uniunii*, voi evoca recenta *hotărâre pronunțată la 24 iulie 2023, în cauza Lin (C-107/23 PPU)*, care a avut la bază o trimitere preliminară din partea unei instanțe din România, și anume Curtea de Apel Brașov.

Această cauză a pus în discuție chestiuni precum principiul supremației dreptului Uniunii, principiul legalității infracțiunilor și pedepselor și principiul aplicării retroactive a legii penale mai favorabile, standardele naționale de protecție a unor drepturi fundamentale și protecția intereselor financiare ale Uniunii, pe fondul unui risc sistemic de impunitate a unor infracțiuni de fraudă gravă.

Curtea a constatat, într-o primă etapă, că o situație juridică în care legislația unui stat membru care reglementează întreruperea termenului de prescripție a răspunderii penale a fost invalidată și, prin urmare, lipsită de efect de către Curtea Constituțională, fără ca legiuitorul să fi remediat această situație timp de aproape 4 ani, este incompatibilă cu obligația pedepsirii prin sancțiuni penale efective, proporționale și disuasive cazurile de fraudă gravă care aduc atingere intereselor financiare ale UE, obligație care derivă din art. 325 alin. (1) TFUE și art. 2 alin. (1) din Convenția PIF¹³. De asemenea, a reamintit obligația de principiu a instanțelor naționale de a lăsa neaplicate dispoziții interne care împiedică aplicarea unor sancțiuni efective și disuasive pentru a combate infracțiuni de fraudă gravă care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii. În speță era vorba de Deciziile nr. 297/2018¹⁴ și 358/2022¹⁵ ale Curții Constituționale și de Decizia nr. 67/2022 a ÎCCJ¹⁶.

Totuși, instanțele naționale nu sunt scutite de a verifica dacă obligația de a lăsa neaplicate asemenea decizii nu contravine, într-o situație ca cea din litigiul principal, protecției drepturilor fundamentale.

În ordinea juridică a Uniunii, principiul legalității infracțiunilor și pedepselor și principiul aplicării retroactive a legii penale mai favorabile sunt consacrate la art. 49 alin. (1) din Cartă. În schimb, normele care reglementează prescripția în materie penală nu intră în domeniul

¹³ Convenție elaborată în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană, privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene (JO C 316, 27.11.1995, pp. 49-57).

¹⁴ Decizia CCR nr. 297 din 26 aprilie 2018, publicată în Monitorul Oficial nr. 518 din 25.06.2018.

¹⁵ Decizia CCR nr. 358 din 26 mai 2022, publicată în Monitorul Oficial nr. 565 din 09.06.2022.

¹⁶ Decizia ÎCCJ nr. 67/2022, Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1141 din 28 noiembrie 2022.